

PREČRKOVANJE LASTNIH IMEN

0 Pod naslovom prečrkovanje čeških lastnih imen se je Albinca Lipovec v 2. številki Jezika in slovstva letnika 1982/83 na str. 53–54 odzvala na Načrt pravil za novi slovenski pravopis. Kakor sama pravi, je bil ta »prispevek prebran na strokovnem zborovanju, ki ga je aprila 1982 v okviru javne razprave o Načrtu pravil za novi slovenski pravopis organiziral Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani«.

1 Avtorica tega sestavka Načrtu kot prvo očita, da so v njem »premalo poudarjena pravila, ki upoštevajo našo dosedanje pravopisno tradicijo« (53). (Poleg tega (54) še pripominja, da je bila »kritična pripomba te vrste prvič izrečena« (pač od nje) »18. 12. 1982 na okrogli mizi SD Ljubljana«.) Glede tega naj bi se raje zgledovali pri Čehih, ki v takih primerih na prvo mesto postavljajo izvirno latinično pisavo, nato prečrkovanje (npr. iz ruščine), končno pa črkovanje (npr. iz kitajščine) /izraz črkovanje je naš/, Načrt pa da »le mimogrede izreka misel, ki kaže na dejstvo, da avtorji Načrta za novi pravopis načeloma niso spreminjali pravil, veljavnih v našem dosedanjem izročilu. /... /M/isel iz oklepaja na str. 32, /... / bi morala biti pravzaprav v izhodišču poglavja o zapisovanju tujih imen: »/... črkam in črkovju pustimo vse lastnosti, ki jih imajo v tujih pisavah«.

Avtorica se ni znala ali mogla /morda celo hotela/ prilagoditi slovenskim razmeram, tj. iz čeških prestopiti v slovenske. Pravila, ki jih navajajo Čehi, veljajo za lastna imena, in še to – če avtorico prav razumemo – le za osebna in zemljepisna, ne pa tudi za stvarna. Načrt pa govori o »prvotno neslovenskih poimenovanjih« (27). V tem pa je velika razlika. In kdo bo dokazal, da pri prevzetih poimenovanjih vseh vrst – in za to gre Načrtu – lahko izhajamo iz načela, da črkam in črkovju pustimo vse posebnosti, ki jih imajo v tujih pisavah? Poglejmo si vendar slovar tujk (Verbinčev): občnoimenska poimenovanja, pisana po tuje, so odločno v manjšini. Pri lastnih imenih prečrkujemo vsa grška in cirilična in sploh vseh nelatiničnih črkopisnih pisav, pri zlogovnih in ideografskih pa jih prej še »fonetiziramo« in nato zapišemo večinoma po domače. Marsikaj od večbesednih zemljepisnih imen, stvarnih pa še posebej, tudi prevedemo, od latinično pisanih pa prav tako to in ono podomačimo (*Temza, Pariz, Alpe, Pšemisl*).

Torej ni mogoče niti smiselno prevzemati češkega modela, saj ta po avtoričinem prikazu sploh ne obravnava ne prevajanja ne domačenja (glasovnega, pisnega, oblikoslovnega) – ali pa ga vendarle, a se avtorici to iz določenih razlogov ni zdelo koristno navesti.

Mimogrede naj opomnim na komaj prikrito protislovnost avtoričinih izjav glede tega, koliko je v Načrtu upoštevano naše dosedanje pravopisno izročilo. Kako je mogoče uskladiti misel, »da so v osnutku premalo poudarjena pravila, ki upoštevajo našo dosedanje pravopisno tradicijo« (53), z mislijo na naslednji strani, »da avtorji načrta za novi pravopis načeloma niso spreminjali pravil, veljavnih v našem dosedanjem izročilu«, in s tretjo mislijo o tem (prav tako na str. 54): »Pri kodifikaciji slovenskega pravopisa ne kaže v toliki meri spreminjati dosedanjih načel«!?

2 Drugi očitek (?) Načrtu je opozorilo na »svojevrstni stilistični učinek med pravopisno podomačenimi češkimi imeni in njihovo izvirno češko podobo« (54), npr. *Dvoržak – Dvořák*. Gotovo je, da je razlika tudi stilistična. To pa ne velja samo za češka imena, ampak za vsa, in sicer na vseh stopnjah prilagajanja: pri tipografskih zamenjavah, pri domačenju, pri nelatiničnih pisavah, pa tudi pri prečrkovanju itd. V uvodnem pasusu (prim. naslov Načela pri obravnavi pisav, 34) bi dodali ustrezna stilistična dopolnila pri vsakem tipu ob-

ravnavanja, tj. pri tipografskih zamenjavah (na splošno bi jih bilo bolje poimenovati »tipografske poenostavitve«) bi npr. zapisali, da tipografsko poenostavljena črkovna znamenja pomenijo osiromašenje pisne podobe prevzete besede, kot npr. *Slask* za pol. *Ślask*, *Lodz* za pol. *Łódź* (s priporočilom, da je – po primeru *Muenchen* za *München* tudi tu boljši tip *Šlonsk* kot *Slask*). Med te primere pa nikakor ne gre mešati podomačenih imen, kot so *Varšava* ali *Praga*, *Ren* ali *Luter* ali *Dvoržak*. Napačno bi bilo torej z avtorico misliti, da je npr. tudi *Dvoržak* (nam. *Dvořák*) zmeraj zapisan »v skladu z našimi tipografskimi možnostmi« (54). To je tudi podomačeni zapis po slovenski slušni realizaciji prvotnega zlitega *r* (tj. *ř*).

Zelo hvalevredno bi bilo, ko bi bila avtorica kaj bolj podrobna glede »različne stopnje slovenjenja /zakaj ne podomačevanja?/« v naših prevodih iz češkega leposlovja, »odvisno od jezikovnega znanja pa tudi od prevajalske poetike slovenskih avtorjev« (54). To je vendar tako mikavna naloga za lektorja češčine na Slovenskem! Napačna pa je spet avtoričina misel, da bi v »znanstvenih besedilih (enciklopedije, strokovne revije) /kaj pa knjige?/ zapisovali imena v izvorni češki pisavi« (54). Treba se bo sprijazniti z dejstvom, da tudi ta, prav po pravilih Načrta, deloma tudi prevajamo (prim. v Načrtu *Vaclavski trg* (29), *Bela gora* (28); sem bi šla še imena jezer ipd., deloma podomačujemo (*Špindlerjev Mlin* (29), *Nova Ves* (20), *Praga*, *Plzen -zna* (31), *Česka* (30), *Krkonoši* (31), in šele nato »črkam in črkovju pustimo vse posebnosti, ki jih imajo v tujih pisavah«, če jih seveda nismo prisiljeni tipografsko poenostaviti. (Poseben problem je še slušno podomačenje besed glede naglasa (prim. [dobrouskij], [marijánske lázne] ipd.)

3 In smo tako pri tretji točki očitkov. Najprej, da so »primeri poslovenjenih čeških lastnih imen v slovenskem časopisu prikazani drugače, kot jih najdemo v načrtu za novi pravopis« (54), tj. »da se v slovenskem tiskanem besedilu črtajo češka diakritična znamenja, tj. strešica in znak za dolžino samoglasnika« (r. t.). Načrt – bodi povedano še enkrat – strogo ločuje tipografske zamenjave in domačenje, medtem ko izraza slovenjenje, ki ga tako vztrajno piše kritičarka, ne pozna. V tipih *Kateřina*, *Husák* → *Katerina*, *Husak* gre za tipografske zamenjave, za katere je (34) natančno povedano, da do njih prihaja /.../ iz tehničnih razlogov, tj. zaradi pomanjkanja ustreznih črk v tiskarni ali na pisalnih strojih«. »Navadno gre,« piše dalje Načrt, »za tuje črke z ločevalnim znamenjem« (r. t.), kamor se dasta brez vseh težav uvrstiti tudi češka strešica in ostrivec, tudi če ne pogledamo na str. 39, kjer sta pri tipografskih zamenjavah izrecno navedena tudi ostrivec in strešica, in sicer strešica tako na *e* kot na *n* in *r*. Zakaj nas torej Albinca Lipovec uči tudi tega v svoji kritiki? Drugi očitek v točki 3 je, da naj »bi pravilo o tipografskih zamenjavah ne navajali povsod in za vsako ceno« (54). Kdo jih pa? Načrt gotovo ne, kakor kaže pogled na njegovo 39. stran. Poenostavitve tipa *Běchovice* – *Béhovice* so predvidene za domačenje, ne za tipografsko zamenjavanje, iz preglednice na str. 40 pa razmerje *Chrudim* – [hrúdim], *Havránek* – [hávránek] jasno kaže, da gre za slovenski izgovor teh besed, torej spet ne za kakšno »zamenjavanje za vsako ceno«. Na isti »višini« je tudi nadaljnje dociranje tipa *Uhošť*, *Plzeň* → *Uhošť*, *Plzen*, *ali Táňa* → *Tanja* (54), saj ima vendar tudi Načrt *Radhošť*, *Plzeň* in *Máňa* → *Manja*. Upamo, da avtorica malo drugačnih primerov ne navaja samo zaradi tega, da bi bilo drugače, kakor je v Načrtu.

Tudi avtoričin predlog, da bi bilo »pravopisno problematiko o presajanju čeških lastnih imen v slovenščino /.../ treba obdelati tudi po besedotvorni strani (prim.: namesto ustrezne sklonске oblike *Chnouпка* beremo v časopisih *Chnoupeka*)«, je odveč. Prvič zato, ker ne pove nič o besedotvornih problemih, drugič pa zato, ker glede tega v Načrtu jasno stoji zapisano: »Neobstojni samoglasniki slovenskega knjižnega jezika so: polglasnik, *i*, *a*, *o* in (v tujih imenih) *e*« (137); prav sem gre torej tudi *Chnoupek*. Malo niže pod točko 3 še enkrat: »Namesto polglasnika imamo *o* in *e* ali nenaglašeni *a* v imenih tujega ali narečnega izvora (tudi v besedi *blagor*).« In med primeri je čisto jasno zapisan tudi češki: *Jakubec* – *Jakubca* (138). Ali se je »za vsako ceno« hotelo najti pomanjkljivosti tudi tam, kjer jih ni?

4 Spričo splošne kakovosti teh kritičarkinih pripomb k Načrtu pravil za novi slovenski pravopis, si lahko predstavljamo tudi vrednost dveh nasvetov (ki tudi nista nič prav povezana z obravnavano problematiko), namreč, da bi »morda bil res že čas, da bi izšli dve knjigi – pravopis in pravorečje«, ter da bi »tudi uvodni del v pravopis / ... to je Načrt, domnevamo/ skrajšali in metodično predelali« (54). Dvomimo, da bi metoda, ki jo je v svoji kritiki Načrta uporabila avtorica, vodila k temu, da »bi se povečala uporabnost« pravil. (Pripomnim naj, da je pasus o češki pisavi v Načrtu pregledal A. Štih, jezikoslovni znanstvenik in stilistik povrh.)

Jože Toporišič
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Ocene in poročila

JEZIK NA ODRU, JEZIK V FILMU

(Knjižnica MGL 92, Ljubljana 1983, 343 strani)

V knjigi je zajeto gradivo dveh strokovnih srečanj, ki ju je v letu 1982 pripravila delovna skupina za jezik v umetnosti pri Svetu za slovenščino v javnosti RK SZDL. Skupino je vodila in jo še vedno pogumno vodi Nada Šumi, zato ne bo odveč omeniti, da je glavni »krivec« za to delo ona.

Gradivo je po srečanjih razdeljeno v dva dela; prvi, obsežnejši del obsega odrski jezik in je gradivo s simpozija o odrskem govoru, pripravljenega v okviru Borštnikovega srečanja; drugi del je jezik v filmu, prispevki so bili predstavljeni na srečanju ob Tednu slovenskega filma v Celju; oboje jeseni 1982.

Kljub tej razdeljenosti (v publikaciji, pa tudi sicer nočemo trditi, da je ni) je tema skupna: govorjena (govorna) zvrst umetnostnega jezika (problem filmskega jezika v tem smislu ostaja odprt, a o tem kasneje). Vprašanje govorenega jezika je v slovenščini nasploh aktualno, saj postavlja zborni jezik v mnogo bolj enakopraven položaj z drugimi zvrstmi, kakor pa je to pri pisnem mediju. Tukaj se tudi začenja diskusija o knjižnem jeziku, namreč: ali je knjižni jezik le zborni ali pa mogoče zajema tudi splošni pogovorni jezik. Ali imamo torej znotraj knjižnega jezika dve normi, ki se ju bo moral Slovenec v prihodnje naučiti (o tem je na simpoziju o odrskem jeziku spregovorila. B. Pogorelec). Takšna težnja je nakazana v osnutku pravil novega slovenskega pravopisa. Proti njej govori redundantnost dveh norm v slovenskem (ali katerem koli drugem) jeziku, problematična pa je tudi normirana oblika splošnega pogovornega jezika. Ker je preveč omejeno osrednjeslovenska (Ljubljana), deluje (estetsko) prenziko (že pred skoraj 200 leti je Gutsman s takšnimi pomisleki zavrnil Pohlino normo). Hkrati pa je prav razpravljanje o odrskem jeziku postavilo potrebo po kodificiranem splošnem pogovornem jeziku. Premišljevanje o govoru kot primarni jezikovni manifestaciji torej mnogo bolj zahteva neko relativno dokončno razrešitev teh pomislekov (vsaj za zdaj je pisna norma zborni jezik).